सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था

शिक्षाशास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

रुकादेवी शर्मा

परीक्षा रोल नं.: २८००७९

त्रि.वि. दर्ता नं.: ९-२-४०५-११-२००२

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग

(पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन शिक्षण विभाग)

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०६८

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था

पा.मू. ३१५

– रुकादेवी शर्मा

२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर काठमाडौं स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका **छात्रा रुकादेवी शर्मा**ले **सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार गर्नु भएको हो । उहाँले प्रस्तुत गर्नु भएको शोधपत्र कार्यबाट म सन्तुष्ट छु । तसर्थ आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि मूल्याङ्कन समितिमा सिफारिस गर्दछु ।

....

प्रा.डा. तीर्थराज पराजुली

शोधनिर्देशक

मितिः २०६८/०४/०९/०२

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर काठमाडौंमा स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विशिष्टीकरण विषयका **छात्रा रुकादेवी शर्मा**ले **सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था** शीर्षकमा तयार गर्नु भएको शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि पेश गर्नु भएकोमा यस मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
सह-प्राध्यापक नारायण बस्नेत विभागीय प्रमुख पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन	....
प्रा. स्वयंप्रकाश ज.ब.रा बाह्य परीक्षक	....
उप-प्राध्यापक किरणराम रञ्जितकार बाह्य परीक्षक	....

मितिः २०६८/०४/१५/०१

कृतज्ञताज्ञापन

सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा भन्ने अन्तर्राष्ट्रिय नारामा हाम्रो देश नेपालले पनि प्रतिबद्धता जनाईकार्यक्रम संचालन गरिरहेको छ । सबै बालबालिकाहरुलाई प्राथमिक शिक्षाको मिठो अनुभव प्रदान गर्नु, सांस्कृतिक, जातजातिगत विभेदबाट हुन आउने पूर्वाग्रहको अनुभव गर्न नपर्ने गरी आ-आफ्नो मातृभाषामा शिक्षाको अवसर प्रदान गर्नु लैङ्गिक तथा शारीरिक विकलाङ्गताका आधारमा विभेद नगरी सबै बालबालिकालाई सिकाइमा संलग्न रहने अवसर प्रदान गर्नु सबैका लागि शिक्षाको मुलभूत दृष्टिकोण रहेको पाइन्छ ।

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम सम्बन्धी जानकारी हासिल गर्न र सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको वर्तमान शैक्षिक अवस्थाको जानकारी लिन चाहने सबैलाई उपयोगी होस् भन्ने अभिप्रायले **सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था** शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस शोधपत्रको शोधप्रस्तावना पारित गरी आवश्यक सुझाव दिई सधैं प्रोत्साहन दिने साथै यस शोध ग्रन्थ तयार गर्ने क्रममा आफ्नो व्यस्त समयका बाबजुद पनि सहज र सरल ढंगले अमूल्य सुझाव, सल्लाह र कुशल निर्देशन दिई शोधपत्र लेखनमा सहयोग गर्नुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा. डा. तीर्थराज पराजुली ज्यूप्रति धार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

यस लेखन कार्यका लागि आवश्यक तथ्याङ्क उपलब्ध गराएर सहयोग गर्ने विद्यालय प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक प्रति हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । शैक्षिक यात्रामा अगाडि बढाउने मेरा आदरणीय पिता कृष्णप्रसाद शर्मा र माता तारादेवी शर्मा र दादा बालचन्द्र शर्माप्रति सदा ऋणी छु । मेरो शैक्षिक सफलताको कामना गर्दै सहयोग पुऱ्याउने बहिनी साबित्रीमा मेरो सदा आर्शिवाद रहिरहने छ साथै शोधपत्रलाई अन्तिम रुपदिई कम्प्युटर गरी सहयोग गर्नुहुने श्री रामकृष्ण महर्जनलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधार्थी

रुकादेवी शर्मा

सारसङ्क्षेप

कुनै पनि बालबालिकालाई शिक्षाको उज्यालो घामबाट बञ्चित हुनबाट बचाउन र अनिवार्य प्राथमिक शिक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्नको लागि सबैका लागि शिक्षा एउटा नीतिगत कार्यक्रमको रुपमा कार्यान्वयन भैइरहेको देखिन्छ । यस कार्यक्रम लागू भएपछि प्राथमिक तहमा विद्यार्थीहरुको भर्नादर उत्साहवर्द्धक रुपमा वृद्धि भएको पाइएता पनि बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्थाहरुमा उल्लेखनीय सुधार भएको पाइएन् ।

सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रम र प्राथमिक शिक्षाका बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्था शीर्षकको यस शोधपत्रमा सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको कुबिण्डे गा.वि.स.मा संचालित सामुदायिक विद्यालय श्री जालापा देवी प्रा.वि.मा विद्यार्थीहरुको शैक्षिक अवस्था (भर्नादर, कक्षा छाड्नेदर, कक्षा दोहोऱ्याउने दर, कक्षोन्नति दर) सम्बन्धमा अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा प्राथमिक शिक्षा उमेर समूहका विद्यार्थीहरुको उद्देश्य सहजै देखिने भर्नादर र खुद भर्नादर पत्ता लगाउनु जस्ता उद्देश्य राखिएको थियो र यस सम्बन्धमा देखिएका समस्या समाधानका लागि सुझावहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनका क्रममा प्राथमिक (Primary) र सहायक (Secondary) दुवै तथ्याङ्कलाई उपयोगमा ल्याइएको थियो । यसका लागि अध्ययनमा लिइएको विद्यालय सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क घर-घरमा गएर लिइएको थियो । त्यसैगरी अन्य तथ्याङ्क सम्बन्धित विद्यालयमा गएर संकलन गरिएको थियो । यसरी संकलन गरिएको तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गरिएको थियो । यसबाट आएको नतिजाको आधारमा देखिएका समस्याका कारणहरु बुझ्नको लागि विद्यालयका प्र.अ. सँग खुल्ला प्रश्नावली गरिएको थियो भने अभिभावकहरुसँग अन्तरक्रिया गरिएको थियो ।

नमुना छनोट भएको विद्यालयमा विद्यार्थीहरुको सहजै देखिने भर्नादर (GER) ११७.६९ प्रतिशत र खुद भर्नादर ९८.२३ प्रतिशत रहेको थियो । यस स्थितिलाई हेर्दा (EFA) कार्यक्रमले सन् २०१५ सम्ममा प्राथमिक तहको खुद भर्नादर १०० पुऱ्याउने भने निर्धारण गरेको लक्ष्यमा सजिलै पुग्ने देखिन्छ । कक्षा दोहोऱ्याउने दर यो विद्यालयमा बढी नै देखियो जसमा शै.व. २०६२ मा ३१.१९ प्रतिशत, २०६३ मा १४.४४ प्रतिशत, २०६४ मा १२.६० प्रतिशत, २०६५ मा १४.२८ प्रतिशत र २०६६ मा ११.५० प्रतिशतले कक्षा दोहोऱ्याएको पाइयो । (EFA) लागू भएपछि पनि कक्षा दोहोऱ्याउने दर मा सुधार आउन नसकेको र कक्षोन्नतिदरमा बढी हुन नसक्नुको मुख्य कारण विद्यालयले उदार कक्षोन्नति व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याउन नसक्नु हो ।

कक्षा छाड्नेदर अन्य विद्यार्थीको तुलनामा दलित विद्यार्थी नै बढी रहेको पाइयो भने शै.स. २०६६ मा धेरै विद्यार्थीले कक्षा छाडेको कारण त्यहाँका प्र.अ.सँग बुझ्दा त्यो विद्यालय छाडेर निजी विद्यालयमा विद्यार्थी भर्ना भएको कुरा प्रष्ट भयो ।

प्राथमिक तहका बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्थामा देखिएका समस्या समाधान गर्न विद्यार्थी अनुपातमा शिक्षकको व्यवस्था गर्नुपर्ने, विद्यालयमा प्रयाप्त भौतिक सामग्रीको व्यवस्था गर्नुपर्ने र अभिभावकहरुमा शैक्षिक चेतनामूलक कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विषयसूची

		पेज नं
सिफारिस पत्र		
स्वीकृति पत्र		
कृतज्ञताज्ञापन		
सारसङ्क्षेप		
विषयसूची		
तालिका सूची		
चित्र सूची		
परिच्छेद- एकः परिचय		**१-१२**
१.१	सामान्य पृष्ठभूमि	१
१.१.१	नेपालमा प्राथमिक शिक्षाको इतिहास	२
१.१.२	सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमका उद्देश्य	६
१.१.३	सबैका लागि शिक्षाका रणनीतिहरु	७
१.२	समस्याको कथन	९
१.३	अध्ययनको उद्देश्य	१०
१.४	अध्ययनको सार्थकता	१२
१.५	अध्ययनको सीमाङ्कन	१२
परिच्छेद- दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन		**१३-१७**
परिच्छेद- तीन : अनुसन्धान विधि		**१८-२२**
३.१	अनुसन्धान ढाँचा	१८
३.२	नमुना छनौट	१८
३.१.१	विद्यालयको छनौट	१८
३.१.२	शिक्षकको छनौट	१८
३.१.३	अभिभावकको छनौट	१८
३.३	साधनहरु	१९
३.४	तथ्याङ्क संकलन प्रक्रिया	२०

३.५	तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या	२०
३.६	अध्ययन क्षेत्रको परिचय	२०
३.६.१	सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको एक परिचय	२०
३.६.२	कुबिण्डे गा.वि.स.	२२
अध्याय- चार : तथ्याङ्कको व्याख्या र विश्लेषण		**२३-३२**
४.१	नमुना छनोट भएको विद्यालयको विद्यार्थीहरुको भर्ना	२३
४.१.१	विद्यालय सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिकासम्बन्धी विवरण	२३
४.२	विद्यालयको प्रभावकारिता (कक्षा छाड्ने दर, कक्षा दोहोऱ्याउने दर, कक्षोन्नति दर) को अवस्था	२४
४.२.१	नमूना छनोट भएको विद्यालयको विद्यार्थीहरुको कक्षा छाड्ने दर	२४
४.२.२	नमूना छनोट भएको विद्यालयको विद्यार्थीहरुको कक्षा दोहोऱ्याउने दर	२५
४.२.३	नमुना छनोट भएको विद्यालयको विद्यार्थीहरुको कक्षोन्नति दर	२६
४.४	प्राथमिक तहका बालबालिकाहरुको शैक्षिक अवस्था कमजोर हुनुका कारणहरु	२९
४.४.१	कक्षा छाड्ने सम्बन्धी कारणहरु	२९
४.४.२	कक्षा दोहोऱ्याउने सम्बन्धी कारणहरु	३०
४.४.३	उदारकक्षोन्नति सम्बन्धमा देखिएका समस्याहरु	३१
अध्याय- पाँच : सारांश, निष्कर्ष र सुझावहरु		**३३-३६**
५.१	निष्कर्ष	३३
५.२	सारांश	३४
५.३	सुझावहरु	३५

सन्दर्भसूची

अनुसूचीहरु

परिशिष्टहरु

तालिका सूची

पेज नं.

तालिका १.१: सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमले सन् २०१५ सम्मको लागि निर्धारण गरेका सूचकाङ्कहरु ८
तालिका ४.१: छनोट भएको श्री जालपादेवी प्राथमिक विद्यालयका छात्रछात्राहरुको भर्ना २३
तालिका ४.२: विद्यालय सेवा क्षेत्र भित्रका बालबालिका सम्बन्धी विवरण (२०६६) २४
तालिका ४.३: छनोट भएको विद्यालयको कक्षा छाड्ने दर २५
तालिका ४.४: छनोट भएको विद्यालयको कक्षा दोहोर्‍याउने दर २६
तालिका ४.५: नमूना छनोट भएको विद्यालयको विद्यार्थीहरुको कक्षोन्नति दर २७
तालिका ४.६: प्राथमिक तहको भर्नाद २८
तालिका ४.७: कक्षा छाड्ने सम्बन्धी कारणहरु २९
तालिका ४.८: प्राथमिक तहका विद्यार्थीहरुले कक्षा दोहोर्‍याउनुका कारणहरु ३०